

УДК 332.122.62

Ліщинський І.

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ОСНОВІ КЛАСТЕРНОЇ МОДЕЛІ В УКРАЇНІ

Запропоновано механізм удосконалення національної інвестиційно-інноваційної політики. Сформовано пропозиції місцевим органам самоврядування для підвищення конкурентоспроможності регіонів. Розглянуті особливості реалізації кластерних ініціатив.

Ключові слова: кластер, інвестиційно-інноваційна політика, віртуальний інноваційний простір, центр конкурентного розвитку.

В умовах світової економічної кризи значно актуалізувалася проблема неоптимальної структури промислового виробництва в Україні. Саме сьогодні, коли спостерігаємо замкнутість вітчизняної моносекторної економіки, що традиційно залежить від наявних природних ресурсів, необхідно створювати нові виробничі структури, які б відповідали сучасним реаліям.

Дослідження економістів підтверджують, що найраціональніше фактори виробництва використовують в умовах агломерації. Але традиційні форми агломерації поступово втрачають свою порівняльну перевагу. Будучи доволі «неповороткими» структурами, вони не завжди спроможні відреагувати на стрімкі зміни глобального середовища, що особливо помітно в світлі недавніх кризових подій. Несприятлива кон'юнктура на енергетичному ринку призвела до призупинення діяльності величезної кількості промислових об'єктів – центрів великих агломераційних альянсів, що поставило за межу бідності населення численних моногалузевих шахтарських чи металургійних міст.

Очевидно, що необхідно створювати нові коопераційні мережі, які сприяли б взаємовигідному співробітництву, поширенню інновацій та переваг від агломерації. Саме тому у даній роботі ми намагаємося представити новітні форми концентрації виробничої діяльності, такі, як економічні кластери, що допоможе зрозуміти, в якому ж напрямку стимулювати розвиток наявних агломерацій.

Реалізація ефективної кластерної політики та перехід на інноваційний шлях розвитку конкурентоспроможності регіонів в Україні потребує координації зусиль органів влади як національного, так і регіонального рівня.

Першочерговим завданням уряду має стати проголошення пріоритету інвестиційно-інноваційного розвитку держави, регіону, сектору економіки, підприємства. Для досягнення цього необхідно розробити довготермінову комплексну Стратегію інвестиційно-інноваційного розвитку України до 2020 р., що не раз пропонували провідні вітчизняні науковці, зокрема представники Центру інвестиційно-інноваційних програм Національного інституту стратегічних досліджень [1], Спілки економістів України [2, 383].

Особливої уваги потребує нормативно-правове забезпечення, яке має створювати ефективне середовище для налагодження співпраці бізнесу, влади, науки, освіти, громадських організацій у рамках агломераційних угруповань. Чинні законодавчі акти, програми розвитку інноваційного середовища та організаційна інфраструктура наведені на рис. 1. Хоча термін «кластер» часто трапляється в різноманітних урядових програмах, немає його законодавчого визначення як форми спільної діяльності суб'єктів господарювання. Відповідно до норм Європейського союзу мають бути адаптовані закони України «Про інноваційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків».

Необхідно також розробити законодавчі та організаційні основи розвитку співпраці між державним і приватним секторами національної економіки; впорядкувати процес досудового вирішення спорів з інвесторами.

В Україні практично немає окремого законодавства про венчурну діяльність у сфері інновацій, про інноваційну інфраструктуру, про державну підтримку розвитку галузей високих технологій, без чого кластерна політика не може бути достатньо продуктивною.

Реалізація кластерної політики потребує також сприятливого економічного середовища, чого досягають оптимізацією бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики. Доцільно в рамках Державного бюджету виділити «Бюджет інноваційного розвитку», вдосконалити систему держзамовлень, що потребує створення дієвого механізму контролю за витратами державних коштів. Основні аспекти реформи податкової та грошово-кредитної політики відображені на рис. 2.

Серед перелічених інструментів особливо варто зосередити увагу на розвитку венчурного бізнесу: зокрема створенні Державного венчурного банку із регіональними відділеннями в усіх областях України, а також приватних інноваційних банків та венчурних компаній. Це приведе до створення нових життєздатних господарських одиниць, які впливають на всю традиційну структуру ведення наукових досліджень, і викличе структурні зміни в суспільному виробництві країни.

Основні акти законодавства, які формують правову основу інституційного забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні	Основні наукові, громадські та професійні установи, організації та проекти у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності	Державні програми розвитку інституційного середовища у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні
<ul style="list-style-type: none"> ◆ ЗУ "Про місцеве самоврядування в Україні"; ◆ ЗУ "Про місцеві державні адміністрації"; ◆ ЗУ "Про інвестиційну діяльність"; ◆ ЗУ "Про інноваційну діяльність"; ◆ ЗУ "Про режим іноземного інвестування"; ◆ ЗУ "Про загальні засади створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон"; ◆ ЗУ "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні"; ◆ ЗУ "Про цінні папери та фондовий ринок"; ◆ ЗУ "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)"; ◆ ЗУ "Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій"; ◆ ЗУ "Про наукову і науково-технічну діяльність" 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Національна академія наук України ◆ Торгово-промислова палата України та регіональні торгово-промислові палати; ◆ Українська спілка промисловців і підприємців; ◆ Рада конкурентоспроможності України; ◆ Європейська бізнес-асоціація; ◆ Американська торгова палата в Україні; ◆ Українська Асоціація Інвестиційного Бізнесу; ◆ Агентство з раціонального використання енергії та екології "Арена-еко"; ◆ Центр Державно-Приватного партнерства Української асоціації місцевих та регіональних влад; ◆ Асоціація приватних інвесторів України; ◆ Регулярна виставка "Винаходи та інновації" (раз у 2 роки) компанії "Євроіндекс" (м. Київ); ◆ Internet-проект "Innovations.com.ua" Києво-Могилянської бізнес-школи; ◆ Internet-проект "Інноваційний міст" НТЦ "Скіф" (м. Київ); ◆ Internet-проект "Innopolis.info". 	<ul style="list-style-type: none"> ◆ Програма "Інвестиційний імідж України", затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 № 447-р; ◆ Державна програма розвитку промисловості на 2003-2011 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 28.07.2003 № 1174; ◆ Державна програма прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008-2012 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 11.09.2007 № 1118; ◆ Державна цільова програма розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 07.05.2008 № 439; ◆ Державна цільова економічна програма "Створення в Україні інноваційної інфраструктури" на 2009-2013 роки, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 14.05.2008 № 447.

Рис. 1. Нормативно-правове та організаційне забезпечення інноваційної діяльності в Україні

(Розробив автор на основі: [3]).

Доцільно створити Фонд сприяння інноваційним формам агломерації виробництва, що формуватиметься за рахунок залучення бюджетних та приватних коштів і спрямовуватиметься в основному на забезпечення розвитку інноваційної та інформаційної інфраструктури країни.

Зокрема, в контексті створення даного Фонду необхідно приділити увагу потенційним джерелам фінансування з боку міжнародних організацій. Позитивним досвідом створення кластерів за підтримки ЮНІДО, ПРООН, ОЕСР володіють багато регіонів Східної Європи, яким уже встигли скористатися деякі українські кластери на етапі свого становлення. Кошти для фінансування розвитку інфраструктури можна отримати за сприяння Європейського банку реконструкції та розвитку. Міжнародний рівень інноваційного середовища України представлений на рис. 3.

Так, для стимулювання інноваційної діяльності українських фірм шляхом подолання розриву між дослідженням та виробництвом і стимулювання передачі технологій у межах національної і глобальної економіки Європейський союз створив проект ІнноЕнтерпрайз.

Рис. 2. Напрямки поліпшення бюджетно-податкової та грошово-кредитної політики підтримки інноваційної діяльності
(Розробив автор).

Наразі його реалізують в обмеженій кількості регіонів (Головні пілотні регіони: Київська, Полтавська області, Автономна Республіка Крим; другорядні пілотні регіони: Харків, Донецьк), і специфічними завданнями цього проекту є:

- ✓ розвиток інфраструктури передачі технології і посередницьких організацій підтримки інновацій;
- ✓ розвиток наукових центрів, підтримка створення дослідниками дочірніх компаній дослідницьких установ і заснування нових інноваційних компаній;
- ✓ запуск справжніх технопарків та інноваційних кластерів як інструментів передачі інновацій та технологій до регіонів;
- ✓ заснування диверсифікованих тренінгових структур та підготовка інноваційних менеджерів.

Особливу увагу слід також приділити питанням охорони прав на інтелектуальну власність відповідно до міжнародних стандартів. Зокрема, необхідно вживати заходів для поліпшення рейтингу України стосовно захисту прав інтелектуальної власності за списком «Special 301», що дасть змогу скористатися перевагами для вітчизняних експортерів у рамках Ге-

нералізованої системи преференцій; продовжувати тісну співпрацю в рамках Діалогу між Європейською Комісією та Україною з питань захисту прав інтелектуальної власності. Для досягнення зазначеного потрібно стимулювати створення патентних підрозділів, підрозділів із питань трансферу технологій, інноваційної діяльності в державних органах влади і на підприємствах із державною формою власності, заохочувати суб'єктів господарювання до активного здійснення патентної експертизи інноваційних проектів у міжнародних патентних організаціях (зокрема, в Європейській патентній організації, Бюро з реєстрації патентів і торгових марок США) для мінімізації їх дублювань.

Рис. 3. Міжнародний рівень інноваційного середовища
(Розробив автор).

Центрами багатьох успішних іноземних агломерацій є провідні університети країн. В Україні ж процес інтеграції вузівської освіти та бізнес-сектору практично невідчутний. Для подолання даної невідповідності доцільно формувати дослідно-освітні центри інноваційної спрямованості, комплекси взаємодій між університетами та підприємствами, центри працевлаштування випускників, спеціальні курси для підвищення кваліфікації тощо.

Успішна реалізація кластерної політики потребує, як уже зазначено, активного розвитку інноваційного середовища, що передбачає насамперед наявність доступної інформації. Перші кроки зроблені: з ініціативи Міжнародної Фундації сприяння ринку та Інституту конкурентоспроможності створено інтернет-портал «Українські кластери» (ucluster.org), покликаний надавати інформацію про вже наявні кластери, а також сприяти формуванню нових інноваційних агломерацій завдяки представленій платформі для спілкування експертів, потенційних учасників та інших зацікавлених сторін.

На нашу думку, доцільно створити глобальніший веб-вузол, що задовольняв би потреби інформаційного забезпечення інноваційної діяльності всіх форм бізнесу, в т. ч. кластерів. Такий Віртуальний інноваційний простір пропонуємо створити у вигляді системи, яка б об'єднувала кілька центрів із різною спрямованістю (див. рис. 4).

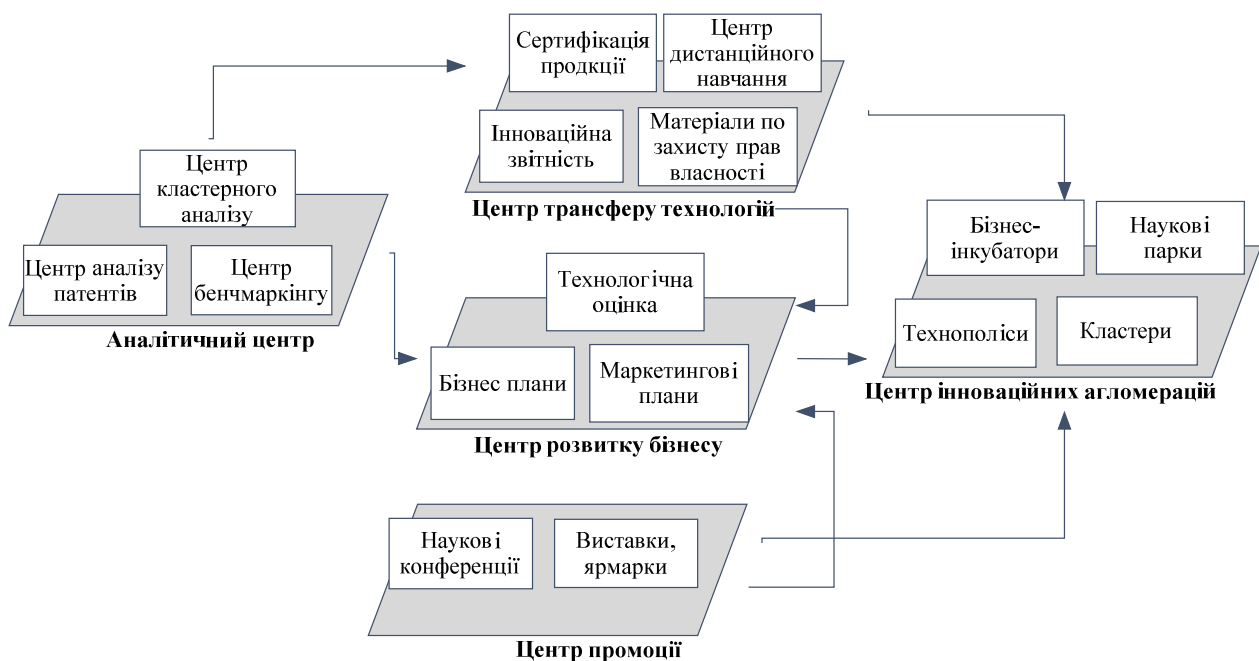

Рис. 4. Віртуальний інноваційний простір

(Розробив автор).

Так, передбачено, що аналітичний центр стане тією платформою, на якій зосереджувався б детальний огляд про сучасний стан і тенденції розвитку ринків за регіонами України. Зокрема, в межах його ресурсів має бути така інформація:

- ✓ загальний економічний огляд областей (зокрема електронні версії регіональних статистичних щорічників);
- ✓ база даних щодо НДДКР (прерогатива центру аналізу патентів);
- ✓ бенчмаркінг компаній (оцінка рівня технологій, виробничого процесу, продукції вітчизняних підприємств та їх порівняння з євро-

пейськими аналогами в сферах досліджень і розробок, фінансів, ланцюгів постачання, менеджменту тощо);

- ✓ аналіз стану ринку робочої сили відповідної кваліфікації (інформація про вакансії, можливі дані біржі праці стосовно незайнятих кадрів, інформація про випускників вузів; центр кластерного аналізу досліджуватиме регіональну спеціалізацію та промислову концентрацію в регіонах).

Основними завданнями Центру трансферу технологій є відстежування трансферу прогресивних технологій та високотехнологічної продукції; публікація результатів науково-дослідної діяльності; звіти про сертифікацію продукції та незалежну оцінку нових проектів; пошук і залучення інвесторів для завершення й комерціалізації науково-технічних розробок та результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт; правове забезпечення процесу комерціалізації наукових розробок.

Метою Центру розвитку бізнесу має бути розроблення та передача у вільний доступ програмного забезпечення, що допомогло б підприємцям при створенні бізнес- і маркетингових планів, здійсненні технологічної оцінки тощо. Також у даній частині веб-порталу доцільно розміщувати інформацію про законодавчі вимоги ведення бізнесу (з акцентом на сфері досліджень та розробок), особливості початку власної справи, потенційні венчурні та інші сприятливі кредитні програми.

Центр промоції поширює інформацію про діяльність учасників Віртуального інноваційного простору, розвиток співпраці й налагодження контактів. У даному підрозділі інтернет-вузла міститимуться дані про майбутні виставки, ярмарки, наукові й науково-практичні конференції.

Центр інноваційних агломерацій доцільно сформувати за зразком уже згаданого інтернет-порталу «Українські кластери» (можливо, і на його базі). Проте, окрім кластерів, він охоплюватиме й інші інноваційні форми агломерації (технопарки, креативні регіони, технопарки та ін.).

Створення запропонованого нами Віртуального інноваційного простору сприятиме впровадженню сучасних комерційно-перспективних наукових, науково-дослідних, науково-практичних, дослідно-конструкторських, проектно-конструкторських розробок у виробництво і сферу обслуговування на основі ефективного використання науково-технічного потенціалу.

Перелічені заходи рекомендовані урядові для поліпшення економічного середовища на національному рівні, проте розвиток інноваційної діяльності неможливий без зростання ролі регіональних органів влади на місцях. Лише завдяки конкурентоспроможним регіонам можна досягти успіху всієї системи.

Для забезпечення конкурентоспроможності регіонів необхідно:

- ✓ здійснити в Україні адміністративно-територіальну реформу, яка базувалася б на принципах децентралізації, деконцентрації повноважень, субсидіарності, фінансового федералізму (основні аспекти реформи див.: [6]);
- ✓ не лише розробити і затвердити програми розвитку регіонів на найближче десятиліття (що вже зроблено для більшості областей України), а й регулярно здійснювати моніторинг їх виконання;
- ✓ розробити програми інвестиційно-інноваційного розвитку на рівні як усього регіону, так і окремих населених пунктів (у т. ч. за рахунок грантів від реалізації проектів міжнародних організацій, отримання кредитів Європейського банку розвитку, інших відмінних від бюджетних джерел фінансування);
- ✓ зменшення негативних тенденцій на ринку праці, пов'язаних із надмірною еміграцією (в т. ч. «відтік мозків»), високим рівнем безробіття, відсутністю нових робочих місць;
- ✓ стимулювання розвитку освіти (подолання корупції в освітній сфері, перегляд вимог до навчання за держзамовленням, спеціальні стипендії для найбільш обдарованих школярів та студентів);
- ✓ створення бізнес-інкубаторів, технопарків, технополісів та інноваційних структур іншого типу.

Особливу зацікавленість на регіональному рівні має викликати можливість транскордонного співробітництва, зокрема серед єврорегіонів згідно з умовами Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами і владами. Дані території можуть стати своєрідними «центрами росту», завдяки вигідному географічному розташуванню.

І хоча в Державній програмі розвитку транскордонного співробітництва на 2007–2010 рр. наголошено на необхідності «активізації транскордонного співробітництва у сфері культури, освіти, науки і соціальної сфері» [7], серед 16-ти проектів транскордонного співробітництва, реалізація яких запланована за фінансової підтримки держави, лише один проект стосується науково-виробничої співпраці. Державна стратегія регіонального розвитку одним із пріоритетних напрямів визначає розвиток транскордонного співробітництва, в межах якого передбачено заходи щодо активізації науково-технічної співпраці [8, 9].

Перелічені заходи на національному і регіональному рівнях мають на меті створити сприятливе економічне середовище для інноваційної діяльності в Україні. Проте цього недостатньо для ефективного розвитку сучасних інноваційних форм агломерації, які б дали змогу значно підвищити конкурентоспроможність вітчизняної економіки, не потребуючи при цьому значних затрат бюджетних коштів, що особливо актуально для розвит-

ку регіонів, враховуючи надмірну фінансову централізованість, притаманну Україні. Саме тому урядові необхідно розробити інструментарій розвитку економіки, базуючись на кластерному підході.

Насамперед слід визначити, яким має бути загальний підхід до кластерної політики, тобто хто стане ініціатором створення критичної маси інноваційних форм агломерації – власне уряд чи підприємства та організації на місцях. Обидва підходи – як висхідний, так і низхідний – мають свої переваги та недоліки й застосовуються однаковою мірою при розробленні економічної політики різними країнами. Враховуючи доволі значну інертність вітчизняного бізнесу, на нашу думку, саме ініціатива уряду має бути тим «спусковим гачком», який би запустив процес створення сучасних агломерацій у регіонах, адже спонтанно створені кластери так і не набули значного поширення в Україні.

Здійснення агломераційної політики за висхідним підходом (ініціатива надходить «згори») потребує розроблення чіткої Програми розвитку кластерів, що нетипово для більшості постсоціалістичних країн. Проте навіть якщо пріоритетним буде обрано другий шлях, необхідно передбачити в Стратегії розвитку промисловості України розвиток інноваційних форм агломерації.

Реалізація кластерної політики за висхідним принципом потребує чіткої координації дій усіх суб'єктів ринкового господарства. На макрорівні загальне регулювання в межах своєї компетенції здійснюватимуть Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства й Міністерство закордонних справ України.

Пропонуємо також створити Центр конкурентного розвитку (рис. 5), основним завданням якого має стати забезпечення умов для налагодження співпраці між економічними суб'єктами мезорівня (органи місцевого самоврядування, торгово-промислові палати, галузеві й регіональні асоціації виробників) та мікрорівня (підприємства, науково-освітні організації, фінансові структури, громадські організації та інші учасники агломераційних структур). Діяльність Центру має бути спрямованою не лише в русло кластерної політики, а й охоплювати створення сприятливого середовища для розвитку виробничих мереж (у т. ч. міжнародних) та нових асоціацій підприємців і невиробничих структур.

Отже, першочерговим завданням уряду має стати проголошення пріоритету інвестиційно-інноваційного розвитку держави, регіону, сектору економіки, підприємства. Для досягнення цього необхідно розробити довготермінову комплексну Стратегію інвестиційно-інноваційного розвитку.

Здійснення агломераційної політики за висхідним підходом (ініціатива надходить «згори») потребує розроблення чіткої Програми розвитку

кластерів, що нетипово для більшості постсоціалістичних країн. Проте навіть якщо пріоритетним буде обрано другий шлях, у Стратегії розвитку промисловості України необхідно передбачити розвиток інноваційних форм агломерації.

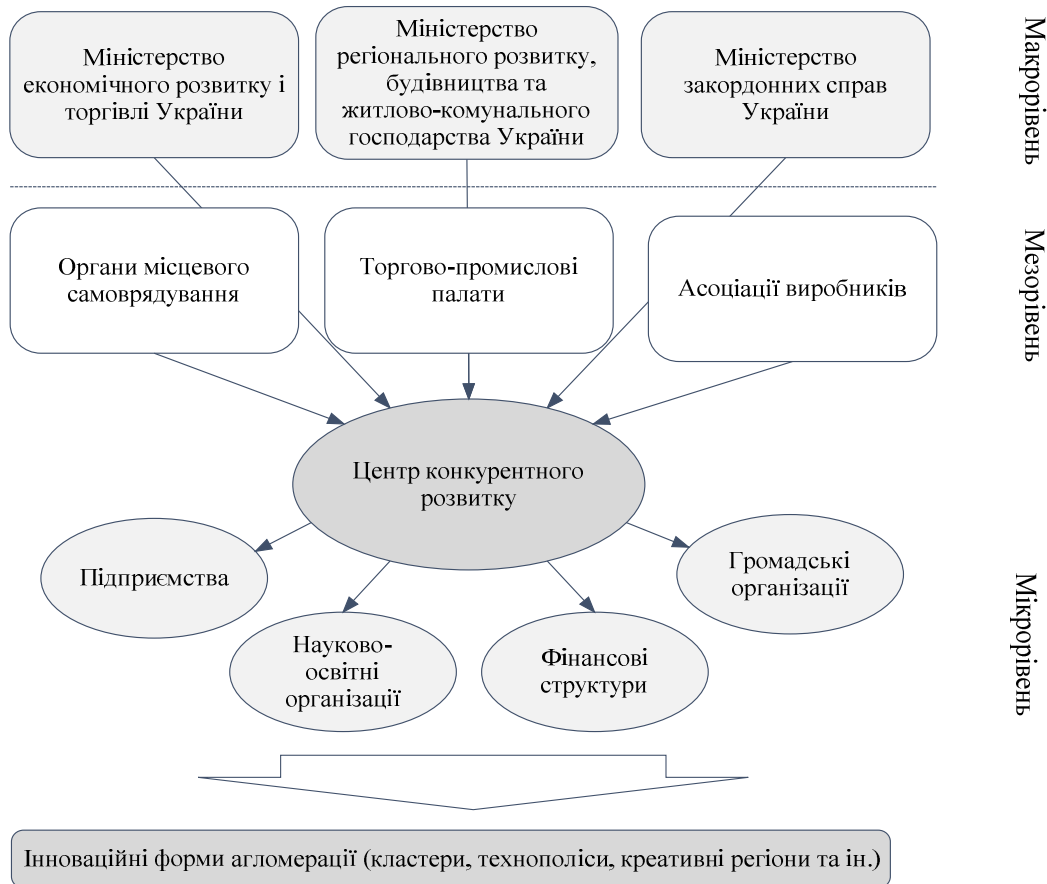

Рис. 5. Схема функціональних взаємозв'язків між суб'єктами національного господарства при реалізації кластерної політики
(Розробив автор).

The mechanism to improve national investment and innovation policy is analysed. Suggestions for local governments to increase regional competitiveness are given. Implementation of cluster initiatives is considered.

Key words: cluster, investment and innovation policy, virtual innovation space, centre of competitive development.

Предложен механизм совершенствования национальной инвестиционно-инновационной политики. Сформулированы предложения местным органам самоуправления для повышения конкурентоспособности регионов. Рассмотрены особенности реализации кластерных инициатив.

Ключевые слова: кластер, инвестиционно-инновационная политика, виртуальное инновационное пространство, центр конкурентного развития.

Література

1. Програма Міжнародного Форуму «Інновації. Інвестиції. Інтеграція» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Evointeg/FORUM/ukr/program.htm>
2. Рекомендації Міжнародної науково-практичної конференції «Перспективи становлення конкурентоспроможної регіональної економіки» // Матеріали шостого Пленуму Спілки економістів України та Міжнародної науково-практичної конференції / За заг. ред. В. Оскольського. – К., 2007. – 383 с.
3. Довідка щодо стану інституційного забезпечення інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні (станом на 01. 01. 2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=127481
4. Веб-сайт програми Інноентерпрайс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://innoenterprise.com.ua/>
5. Портал «Українські кластери» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ucluster.org
6. Безсмертний Р. Проблеми реформування адміністративно-територіального устрою // Проблеми реформування публічної влади: Збірник матеріалів та документів / Заг. ред. Р. Безсмертного; Наук. ред. М. Пухтинський. – К.: Атіка, 2009. – С. 141–152.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1819 «Про затвердження Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2007–2010 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guon.kiev.ua>
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. № 1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
9. Бабець І. Удосконалення механізму державного управління міжнародним співробітництвом регіонів у науково-технічній сфері / І. Г. Бабець, В. В. Засадко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.niisp.org/public/File/Str_prioritetu/2010_3-16.pdf